

Dit is het tweede tussenproduct van het ontwikkelteam Burgerschap. Het voorliggende tussenproduct bestaat uit drie onderdelen:

- Grote opdrachten in concept
- Toelichting op het proces tijdens de sessie (p. 5)
- Consultatievragen (p.6)

Tijdens deze tweede sessie (23-25 mei) hebben de ontwikkelteams eerst de feedback op hun conceptvisie op het leergebied doorgenomen en hebben op basis daarvan gewerkt aan de 'grote opdrachten' van hun leergebied. Grote opdrachten beschrijven de *essentie* van wat leerlingen vanuit het perspectief van het leergebied nodig hebben om de wereld te kunnen begrijpen (kennis) en om in die wereld adequaat te kunnen handelen (vaardigheden).

Nu is het tijd om feedback op te halen, om op basis daarvan verder te kunnen werken aan de grote opdrachten. U kunt feedback geven op www.curriculum.nu/burgerschap.

GROTE OPDRACHTEN (CONCEPT)

Een tweede concept-opbrengst

In de eerste ontwikkelfase hebben de ontwikkelteams een voorlopige visie geschreven voor hun leergebied. Deze visie is uitvoerig besproken en becommentarieerd door tal van betrokkenen, waaronder behalve het onderwijsveld ook maatschappelijke organisaties, wetenschappers en het beroepenveld. Ontwikkelscholen hebben leerlingen, ouders, docenten en ook hun eigen omgeving bevroegd. Op basis van deze feedback zijn de visies van de ontwikkelteams aangevuld en aangescherpt. In de praktijk is het mogelijk (en te verwachten), dat de tweede opbrengst – de Grote opdrachten – en de feedback die daarop gaat komen op hun beurt weer zullen leiden tot een nadere aanscherping van de visie.

Grote opdrachten

Centraal in de tweede ontwikkelfase staan de zogenoemde Grote Opdrachten. Dat zijn de kernen van een leergebied, omschreven als de meest wezenlijke taken die dat leergebied heeft in het onderwijs aan leerlingen, en van de essentiële kennis en/of vaardigheden die daarbij horen. Het zijn dus opdrachten, niet aan de leerling, maar van de samenleving aan het vak- of leergebied. Ze zijn groot, omdat ze basis vormen voor de doorlopende leerlijn van po en vo en richting geven aan de inhoud van het hele leergebied van groep 1 tot aan het eindexamen.

Voor het formuleren van de Grote Opdrachten of essenties van Burgerschap hebben we als ontwikkelteam behalve naar de (bijgestelde) visie ook gekeken naar wetgeving rond burgerschap, naar (internationale) literatuur over burgerschapsonderwijs en naar (internationale) leerplankaders. Ook hebben we ons laten voeden door de feedback uit de eerste ronde, en door de maatschappelijke tendensen en verwachtingen die daaruit naar voren komen. Dat levert voor burgerschap (voorlopig) elf grote opdrachten op, gegroepeerd in vijf delen.

De opbouw van onze grote opdrachten is daarbij zo veel mogelijk dezelfde: een opdracht van de samenleving aan het leergebied, samengevat in een stelling, met daarbij een omschrijving van de kennis en vooral de vaardigheden die daarbij horen. In de beschrijving is eveneens een verwijzing opgenomen naar de zogenoemde brede vaardigheden die daarbij van groot belang zijn of lijken. Deze vaardigheden zijn ontleend aan een voor alle leergebieden geldende set van negen brede vaardigheden.

Deel 1: Democratie

1. De waarde(ring) van democratie

In een democratische cultuur zijn we vrij om ook fundamenteel met elkaar van mening te verschillen. Wrijving is soms noodzakelijk; verschillen benaderen we vreedzaam, vanuit democratische principes.

Leerlingen leren van, door en over de basiswaarden die ten grondslag liggen aan de democratische rechtsstaat (de Grondwet, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind). Zij leren over de rechten en plichten die hieruit voortvloeien.

Basiswaarden kunnen met elkaar botsen. De school biedt leerlingen handvatten om te leren omgaan met opvattingen en met de overtuigingen en belangen waar die uit voortkomen. Zij leren betekenis te verlenen aan die basiswaarden in klas, school, samenleving en wereld.

2. Wie heeft het hier voor het zeggen!?

De democratische rechtsstaat is een manier om macht te verdelen, burgers een stem te geven en hen te beschermen tegen willekeur en machtsmisbruik. Leerlingen leren over historische contexten waar democratie en rechtsstaat uit zijn voortgekomen. Ze leren dat er andere bestuursvormen waren, zijn, en denkbaar zijn en hoe de rechtsstaat zich daartoe verhoudt.

Ook in de samenleving, in de school en in de klas hebben leerlingen te maken met macht en gezag. Zij leren om te gaan met invloed en macht van anderen, en gaan er het gesprek over aan. De school biedt hen de mogelijkheid te oefenen om hun directe omgeving op verschillende manieren te beïnvloeden. Leerlingen zijn op de hoogte van maatschappelijke vraagstukken waarin machtsverhoudingen een rol spelen en kunnen deze kritisch analyseren.

3. Democratie moet je doen!

Leerlingen leren respectvol om te gaan met meningsverschillen en tegengestelde opvattingen, onder andere bij besluitvormingsprocessen. Daarbij gaat het er niet alleen om wat je zegt, maar ook om hoe je het zegt, en dat je actief kunt luisteren.

Leerlingen krijgen de mogelijkheid op het niveau van de klas, de school en de directe omgeving om vaardigheden op het gebied van burgerschap, waaronder samenwerken en communiceren, in betekenisvolle contexten te oefenen. De school geeft leerlingen een stem, biedt hen mogelijkheden om actief mee te denken over en invloed te hebben op de eigen situatie.

Deel 2: Diversiteit

4. Anders maar gelijk

Omgaan met diversiteit is een doel van het onderwijs. Leerlingen leven immers in een pluriforme samenleving, bestaande uit mensen met verschillende sociaaleconomische, levensbeschouwelijke- en culturele achtergronden en politieke- en seksuele oriëntaties. Het onderwijs biedt kennis over en achtergronden van voornoemde levensbeschouwingen, religies, culturen en politieke stromingen. Daarbij is er ruimte voor leerlingen om met elkaar in gesprek te gaan over verschillen en overeenkomsten. Dit kan bijdragen aan inlevingsvermogen in, begrip van en waardering voor elkaar.

Uitgangspunt en grens is de gelijkwaardigheid van mensen, zoals vastgelegd in artikel 1 van de grondwet. Scholen zijn zelf meer of minder divers. Uitgaande van hun leerlingenpopulatie geven scholen vorm aan de school als oefenplaats voor democratie en diversiteit, en betrekken daar mogelijk de omgeving bij.

5. Identiteiten zijn in ontwikkeling

Identiteitsontwikkeling is een levenslang proces dat al op jonge leeftijd begint. Het is belangrijk dat leerlingen zich bewust worden van hun identiteit, waar de verschillende aspecten van die identiteit uit voortkomen en hoe het geheel aan verandering onderhevig is. Op school en in de ontmoeting met de ander kunnen leerlingen oefenen met verschillende rollen of identiteitsposities en de eventuele spanning daartussen, en leren ze wie zij (willen) zijn. Reflectie op de eigen ontwikkeling en het onderzoeken en verwoorden van gevoelens en opvattingen zijn hier een onderdeel van.

6. Stap in je rol en leef sámen

Leerlingen ontwikkelen zich tot volwassen deelnemers aan de samenleving die verantwoordelijkheid nemen voor hun sociale omgeving; zij laveren tussen eigen waarden, overtuigingen en belangen, die van de groep en van de samenleving. Ook de school heeft er een taak in dat de leerlingen leren zorg te dragen voor elkaar en bij te dragen aan het samenleven. Dit draagt ook bij aan zelfvertrouwen en zelfbewustzijn.

Deel 3: Technologisch burgerschap

7. Techniek is niet neutraal!

Technologische ontwikkelingen hebben invloed op ons leven, de samenleving en de leefomgeving. De mogelijkheden die zij ons bieden en de uitdagingen waarvoor zij ons stellen, vragen om burgers die keuzes kunnen maken. Leerlingen worden zich bewust van en leren actief omgaan met de invloed van technologie in hun leven en dat van anderen, en met de verantwoordelijkheden die hiermee verbonden zijn. Zij vergaren kennis van relevante technologische ontwikkelingen, toen, nu en straks. Zij zijn zich bewust van de invloed van technologie op politiek en samenleving (en andersom) en van de (ongelijke) toegang tot technologie in Nederland en de wereld.

8. Niet alles wat kan moet

Wat technisch mogelijk is, is niet altijd, in iedere situatie of niet voor iedereen wenselijk. Technische ontwikkelingen lopen vaak voor op wetgeving en discussies over ethische aspecten. Leerlingen leren nadenken over de betekenis van technologie in hun leven en voor hun mens-zijn in de (globale) samenleving. Hiervoor is het van belang dat leerlingen met elkaar in dialoog gaan, elkaars perspectieven en motieven bevragen, kritisch leren denken en zo hun mening vormen.

9. Digitaal Burgerschap

Media spelen van oudsher een belangrijke rol in het sociale en politieke leven. Door de nieuwe mogelijkheden lezen, luisteren en kijken mensen niet alleen, maar schrijven en maken zij veel vaker dan in het recente verleden zelf media-inhouden. Dat biedt hen andere mogelijkheden en levert andere verantwoordelijkheden op. Daarom leren leerlingen kritisch te zijn bij het lezen en bekijken van diverse informatiebronnen, en wijs om te gaan met het maken ervan.

Digitaal burgerschap is ook: meedenken en meepraten over de effecten van de onlinewereld, inclusief die op hun persoonlijke (online) leven en op de publieke sfeer. Dit vergt van leerlingen dat ze kritisch en creatief leren denken over media-processen en daarnaar handelen.

Deel 4: Globalisering

10. Globalisering is een feit

Mensen en gebieden zijn op mondiaal niveau met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk, sociaal, cultureel, economisch en politiek. Deze globalisering heeft invloed op de verdeling van macht, rechten en middelen op alle schaalniveaus.

Ook voor leerlingen is globalisering inzichtelijk te maken. Zij worden zich bewust van de invloed van globalisering op hun leefwereld en die van anderen in de wereld. Aan de hand van kennis over globaliseringsprocessen en hun gevolgen kunnen leerlingen reflecteren op rollen die zij innemen, de keuzes die zij en anderen wel of niet hebben en op de identiteiten die zij en anderen ontwikkelen.

Deel 5: Duurzaamheid

11. Verantwoordelijkheid nemen voor je leefomgeving

Door een samenspel van menselijke en natuurlijke krachten verandert de leefomgeving van leerlingen. Op alle schaalniveaus is daarbij sprake van spanning tussen verschillende waarden en belangen ('people, planet, profit').

Leerlingen leren omgaan met en nadenken over deze waarden en belangen. Zij onderzoeken hun eigen opvattingen en die van anderen over hoe met de leefomgeving om te gaan en wat hierin ethisch verantwoord is. Leerlingen leren nadenken over hun keuzes en nemen verantwoordelijkheid voor de manier waarop zij hun leefomgeving beïnvloeden.

PROCESVERSLAG tweede ontwikkelsessie

Bij het ontwikkelen van de grote opdrachten is het ontwikkelteam gestart vanuit de visie en de reacties hierop uit de online consultaties en consultatiebijeenkomsten. Hieruit hebben we 34 essentiële punten afgeleid en die vervolgens geclusterd rond onderwerpen die volgens het ontwikkelteam tot de kern van burgerschapsonderwijs behoren.

Om het aantal mogelijkheden te beperken zijn we daarbij uitgegaan van de definitie van burgerschapsonderwijs van de Onderwijsraad (2012): Leerlingen "leren functioneren, vanuit eigen idealen, waarden en normen, in een pluriforme, democratische samenleving, en bij hen het vermogen ontwikkelen aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren".

Democratie en diversiteit hebben we daaruit gedestilleerd als kern van burgerschap. Daarnaast hebben we drie mondiale ontwikkelingen vastgesteld die we voor burgerschap van belang achten, onder andere omdat ze van invloed zijn op democratie en diversiteit: globalisering, technologische ontwikkeling en duurzaamheid.

De vijf centrale onderwerpen hebben we in deelgroepen verder uitgewerkt aan de hand van de 34 essenties die al waren opgesteld. Daarbij hebben we de vijf onderwerpen opgesplitst in ieder één tot drie grote opdrachten.

Deelgroepen van het ontwikkelteam zijn vervolgens aan de slag gegaan met concepten van titels en beschrijvingen. Deze zijn na nog een ronde uitwisselen van reacties in concept afgerond. Daarnaast hebben we voor iedere grote opdracht een overzicht gemaakt van de essenties die erin bijeen zijn gebracht, en van de brede vaardigheden die erbij in het geding zijn. Op die manier hebben we gecontroleerd of alle essenties uit de visie benut zijn in de grote opdrachten. Het overzicht dat we zo kregen zal ook nuttig zijn bij de volgende stap: het ontwikkelen van bouwstenen.

In de week na de ontwikkeldriedaagse zijn de teksten die zo zijn opgeleverd verder geredigeerd door leden van het ontwikkelteam. Hieruit is deze versie ontstaan, die wordt ingebracht in de tweede consultatieronde.

Volgende ronde

In de derde ontwikkeldriedaagse zullen we deze grote opdrachten verder uitwerken in bouwstenen voor een leerlijn burgerschapsonderwijs in opeenvolgende fasen van het basis en voortgezet onderwijs. De opbrengst van de tweede consultatieronde zal daarin een belangrijke rol spelen.

CONSULTATIEVRAGEN

De kern van het leergebied Burgerschap is omschreven in 11 *grote opdrachten*. De *grote opdrachten* vormen de basis voor de kennis en vaardigheden die van belang zijn voor de maatschappelijke toerusting van leerlingen in het primair en voortgezet (speciaal) onderwijs.

Vier van de grote opdrachten bevatten een toelichting waarin relevantie, kennis, vaardigheden en indien van toepassing attitudes zijn beschreven. Van de andere zes heeft het ontwikkelteam alleen de titel en een korte omschrijving van de inhoud uitgewerkt, zodat de mogelijke inhoud/denkrichting ervan duidelijk is. De volgende ontwikkeldriedaagse zullen deze zes grote opdrachten verder worden uitgewerkt.

Graag ontvangen wij uw feedback ten aanzien van de uitwerking van de grote opdrachten. We hebben naast een drietal algemene vragen ook vragen gesteld voor verschillende doelgroepen. We vragen u bij het beantwoorden ook specifieke verbeter suggesties mee te geven.

U kunt uw feedback geven op www.curriculum.nu/burgerschap.

Alvast hartelijk dank voor uw medewerking,

Het Ontwikkelteam Burgerschap.

I. Algemene vragen

1. In hoeverre dekt het geheel aan grote opdrachten de kern van burgerschapsonderwijs? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.
2. In hoeverre geeft het geheel aan *grote opdrachten* duidelijkheid over wat de kern van burgerschapsonderwijs is?
3. In hoeverre zijn de gepresenteerde *grote opdrachten* toekomstgericht? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=zeer)? Licht uw antwoord toe.

II. Vragen aan ouders (primair en voortgezet onderwijs)

4. Welke vier grote opdrachten vindt u het belangrijkste voor uw kind(eren) en waarom?
5. In hoeverre vindt u dat uw school met de 11 grote opdrachten uw kind(eren) voldoende kan voorbereiden op deelname aan de democratische samenleving? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.

III. Vragen aan leraren/ teams primair en voortgezet onderwijs

6. In hoeverre verwacht u dat u in staat bent om invulling te geven aan deze *grote opdrachten*? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.
7. In hoeverre zijn de *grote opdrachten* geschikt voor uw onderwijssector (po, (v)so, so)? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=zeer). Licht uw antwoord toe.

IV. Vraag aan leerlingen

8. Welke vier grote opdrachten vind jij het belangrijkste en waarom?

V. Vragen aan schoolleiders

9. In hoeverre bieden de grote opdrachten inhoudelijk houvast en inspiratie bij de opdracht om burgerschapsonderwijs vorm te geven op uw school? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.
10. In hoeverre zijn de grote opdrachten te verenigen met uw schoolvisie? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.

VI. Vragen aan het vervolgonderwijs: mbo

11. In hoeverre vormen de grote opdrachten voldoende basis als voorbereiding op het mbo? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.

VII. Vragen aan de lerarenopleidingen

12. In hoeverre geven *de grote opdrachten* voldoende houvast bij de voorbereiding van leraren op het mede uitvoeren van de burgerschapsopdracht van een school? Geef uw antwoord op een schaal van 1-4 (1=geheel niet, 2=enigszins, 3=behoorlijk, 4=volledig). Licht uw antwoord toe.

VIII. Vragen aan burgerschapsexperts

13. De opdracht van het ontwikkelteam is om de kern van Burgerschap te vatten in *grote opdrachten*. Zijn er elementen die u vindt ontbreken of overbodig acht in de *grote opdrachten*? Noem de drie belangrijkste omissies en/of aanvullingen. Licht uw antwoord toe.